

Biopoliittinen hallinta ja homoseksuaalisuus Pietarissa

Pietarin seksuaalivähemmistöjen vastaista lakia on yleisimmin tutkittu kytkemällä se autoritaaristen käytänteiden lisääntymiseen, demokratian hylkäämiseen ja huoleen ihmisoikeusrikkomuksista. Tässä artikkelissa otetaan toisenlainen lähestymistapa analysoimalla lain vaikutuksia biopoliittisesta näkökulmasta. Tutkimusaineistona käytetään seksuaalivähemmistöön kuuluvien henkilöiden haastatteluja. Homofobia ja seksuaalivähemmistöjen alistaminen ymmärretään tässä tutkimuksessa nykyaikaisen kansallisvaltion käytäntöjen seurauksena, eikä niinkään venäläisestä kulttuurista kumpuavana ilmiönä. Artikkelissa todetaan, että laki loi ajatuksen homoseksuaalisuuden haitallisuudesta lasten kehitykselle. Lain mukaan lapsia tulee suojella homoseksuaaliselta propagandalta, jotta heidän ”normaali” kehityksensä perinteisten, heteroseksuaalisten ja sukua jatkavien perheiden jäseniksi ei vaarantuisi. Samalla laki myös juridisesti määritteli ja loi seksuaalivähemmistöille oman, vaikkakin epäluonnollisen, yhteiskuntakategoriansa, mikä saattaa samalla tahattomasti toimia ensimmäisenä ponnahduslautana seksuaalivähemmistöjen emansipaation saavuttamiseksi Venäjällä.

C a i W e a v e r

Pietarissa vuonna 2012 hyväksytyt lakialoitte, joka kielsi homoseksuaalisen propagandan levittämisen alaikäisille, tuomittiin laajasti maailman johtajien ja ihmisoikeusjärjestöjen toimesta¹. Kansainvälinen tutkimusyhteisö on lähestynyt aihetta pääasiassa kolmesta eri näkökulmasta. Ensimmäinen lähestymistapa tarkastelee seksuaalivähemmistöjen oikeuksien rikkomista

liberaalista ihmisoikeuksien näkökulmasta (ks. Kondakov 2010; Fagen 2012; Kon 2009). Toinen lähestymistapa on ollut keskittynyt venäläisen kulttuurin erityispiirteisiin, jolloin Venäjä (helposti) nähdään mystisenä, tuntemattomana tai yksinkertaisen homofobisena maana (ks. Essig 2014; Wilkinson 2014; Triesman 2011). Kolmas lähestymistapa on ollut keskittynyt HLBT-aktivistien ongelmiin, joita on tarkasteltu enimmäkseen länsijournalismin avulla (ks. Gessen 2014, Lenskyj 2014). Tarkoituksenani ei ole väheksyä edellä mainittujen lähestymistapojen ansioita, vaan

pikemminkin nostaa esiin se tosiasia, etteivät ne tuo esiin seksuaalivähemmistöihin kohdistuvien rajoitusten laajempia rakenteellisia selityksiä. Esimerkiksi homofobian ajatellaan yleisesti johtuvan syyllistämisestä tai tietämättömyydestä, eikä sen niinkään katsota olevan oleellinen osa poliittisen argumentaation logiikkaa.

Tämä artikkeli omaksuu toisenlaisen lähestymistavan tarkastelemalla lainsäädännön vaikutuksia Foucault'n biopoliittisen kehyksen kautta. Analyysille merkittävimpiä hallinnan tapoja ovat seuraavat kolme: näkyvyys (mitä korostetaan ja mitä salataan), normalisoinnin dynamiikka (mistä tehdään tavallista ja mistä epätavallista) sekä itsehallinta (miten seksuaalivähemmistöt hallitsevat tai rajoittavat itseään). Artikkelin pääargumentti on, että laki voidaan ymmärtää biopoliittisena mekanismina, jolla pyritään ylläpitämään elämää ja varmistamaan suvun jatkaminen. Tämä mekanismi on aktivoitunut vastauksena väestörakenteen luhistumiselle, ja se tukeutuu perinteisten perhearvojen puolustamisen retoriikalle. Biopoliittisen kolikon kääntopuolena on kuitenkin parempien ja huonompien elämänmuotojen luominen ja erottelu toisistaan (Foucault 1978). Pyrkimys normalisoida heteroseksuaalinen käyttäminen tekee homoseksuaalisuudesta yhteiskunnan epänormaalin subjektin ja rajoittaa sen yksityiselämään kuuluvaksi asiaksi. Samalla sukua jatkavalla, heteroseksuaalisella perheellä on ainoa oikeutettu, hallitseva asema yhteiskunnassa (Foucault 1978).

Artikkelin primääriaineisto koostuu 33 puolistrukturoidusta venäläisten seksuaalivähemmistöjen edustajan haastattelusta, jotka toteutettiin kesällä 2012. Haastattelujen järjestäminen perinteisellä tavalla, eli julkisilla paikoissa päiväsaikaan, ei ollut mahdollista, koska esimerkiksi kahvilassa olisi saattanut olla haastattelun aikana läsnä myös alaikäisiä. Tämä olisi voinut tehdä sekä tutkijasta ja haastateltavasta lainrikkokjia lain epämääräisen muotoilun vuoksi. Turvallisin tapa haastattelujen järjestämiseksi olikin sosiaalisen median avulla käyttäen *Vkontaktea*, Venäjän suosituinta sosiaalisen median sivustoa. Haastattelut järjestettiin kahdessa

vaiheessa. Ensin käytiin yksityisviestitoimintaa puolistrukturoitujen haastattelujen tekemiseen, myöhemmin taas tukeuduin livekeskustelutoimintoon strukturoimattomien haastattelujen järjestämiseksi. Sekundäärilähteet koostuvat puolestaan lakia kommentoineiden vallanpitäjien, kuten kansanedustaja Vitali Milonovin ja Elena Babitšin, lausunnoista. Tällaiset monipuolista haastattelumateriaalia analysoivat tutkimukset auttavat tunnistamaan sekä yhteiskunnallisen muutoksen paikkoja että poliittisia kampanjoita ja diskursseja, jotka helpottavat lakiasetusten yhteiskunnallista hyväksyntää. Tässä artikkelissa diskurssien ymmärretään toimivan mahdollistavina ja määrittelevinä, poissulkevinä ja hiljentävinä; kannattavan tietynlaista totuuden regiimiä eri yhteiskunnan osa-alueilla. Samalla ne tekevät muista päättelyn ja luokittelun tavoista merkityksettömiä, sopimattomia, epäkäytännöllisiä tai muuten kelpaamattomia (Edkins 1999).

Jos olisin tutkinut ainoastaan korkeassa asemassa olevien vallanpitäjien julkilausumia, suurin osa käytännön biopoliittisesta hallinnasta olisi jäänyt minulta huomaamatta. Foucault-laisittain valta ymmärretään kaikkialla läsnä olevana, ei ainoastaan vallanpitäjien käsissä olevana. Haastattelemalla seksuaalivähemmistöjen edustajia pyrin löytämään mielenkiintoisia näkökulmia käytännön biopoliittiseen hallintaan. Erityisesti halusin selvittää, mitä ajatuksia ja mielipiteitä seksuaalivähemmistöillä on lain suhteen. Kukaan haastateltavista ei ollut HLBT-aktivisti, mikä mahdollisti lakiasetuksen vaikutusten tarkastelun seksuaalivähemmistöjen ”hiljaisen enemmistön” parissa. Tämä tietoinen rajaus tehtiin kahdesta eri syystä. Ensinnäkin venäläistä HLBT-aktivismia on jo tutkittu ja dokumentoitu huomattavasti. Toiseksi aktivistit ovat tehneet poliittisen julkilausuman tuodessaan seksuaalisuutensa esille mahdollisesta hyökkäyksen kohteeksi joutumisesta huolimatta. Tämän artikkelin tarkoituksena oli kuitenkin tutkia epäpoliittisia HLBT-yhteisön jäseniä sekä sitä, miten he hallitsevat itseään ja kehystävät omaan seksuaaliseen subjektiivisuuteensa liittyvä diskursseja lain voimaantumisen jälkeisellä

ajalla. Tämä on erityisen tärkeää, koska laki on luonut kuvan homoseksuaaleista ihmisistä venäläiseen yhteiskuntaan kuulumattomana osana. Venäläiseen yhteiskuntaan huonosti sopivat *gay pride* -marssit ja niitä järjestäneet aktivistit ovat osittain tämän mielikuvan takana.

Epäpoliittisten seksuaalivähemmistöjen haastattelu voi tuoda uutta tietoa siitä, miten hallinnolliset diskurssit toimivat Venäjällä, koska laki ei ole suunnattu suoraan heitä vastaan. Sen sijaan lain kohteena ovat näkyvät homoseksuaaliset mieskehot. Haastatteleamalla seksuaalivähemmistöjen edustajia on mahdollista nähdä, hallitsevatko he myös itse itseään homojenvastaisen diskurssin sisällä, mikä puolestaan toisi esiin myös hallinnollisten tekniikoiden oman kokemus-ulottuvuuden. Epäpoliittisten seksuaalivähemmistön tutkiminen haastattelujen avulla mahdollistaa myös biopoliittista hallintoa vastustavan toiminnan arvioimisen.

Artikkeli on jäsennelty seuraavasti: Ensiksi käsitellään teoreettinen viitekehys, jonka jälkeen käsitellään lyhyesti homoseksuaalisuuden historiaa Venäjällä historiallisen kontekstin luomiseksi. Tätä seuraava osio käsittelee, kuinka homoseksuaalit ovat lisätty Venäjän vihollisten ryhmään. Osio tutkii Pietarissa käyttöön otettua lakia, joka kieltää ei-perinteisiä seksuaalisuhteita käsittelevän propagandan levittämisen alaikäisille. Lopuksi haastatteluaineisto käsitellään foucaultlaisten *näkyvyyden kentän*, *normalisaation dynamiikan* ja *itsehallinnan* käsitteiden kautta, kukin termi omissa luvuissaan.

Biopolitiikka

Foucault'n (1978) biopolitiikka on vallan teknologiaa, väestöryhmän hallitsemistapa, jonka tavoitteena on ihmisryhmän ja yhteiskunnan säilyminen. Tämän poliittisen teknologian erikoispiirre on siinä, että sen avulla voidaan hallita kerralla kokonaisia väestöjä. Siirtymä juridispoliittisesta vallasta biovaltaan tapahtui 1800-luvulla. Silloin ”erilaiset tekniikat, jotka pyrkivät alistamaan ruumiin ja kontrolloimaan väestöä, lisääntyivät räjähdysmäisesti” (Foucault

1978, 140). Tämän vallankäytön kohteena ei kuitenkaan ollut enää ihmisruumis, vaan ihmisryhmä. Biovaltaa käytetään korostamalla elämän vaalimista kuolemalla uhkaamisen sijaan, säätelällä ihmisruumista, sekä tuottamalla muita vallan teknologioita. Seksuaalisuus-käsityksen luominen käy yhtenä esimerkkinä tästä. Tapojen, terveyden, suvunjakamisen, perheen, ”veren”, ja ”hyvinvoinnin” säätelyminen ovat suorasukaisia esimerkkejä biovallasta, kuten myös tulkinnat valtiosta ”ruumiina” ja valtion vallankäytöstä välttämättömyytenä sen ”hengissä säilymiselle” (Foucault 1978, 2003). Biopoliittisella kolikolla on Foucault'n mukaan myös kääntöpuolensa: ”Alempiarvoiset ihmisrodut kuolevat sukupuuttoon ja epänormaalisimmat yksilöt eliminoidaan; ihmislajissa kokonaisuutena on vähemmän poikkeuksia, ja mitä enemmän minä – lajini edustajana, en yksilönä – voin elää, sitä vahvempi ja tarmokkaampi minusta tulee. Voin lisääntyä. Alempiarvoisen rodun häviäminen tekee elämästä terveempää: terveellisempää ja puhtaampaa” (Foucault 2003, 255).

Koska väestön hallinnasta tuli ratkaisevaa modernien kansallisvaltioiden toimimiselle, myös sukupuolesta tuli valtion kannalta merkittävä kategoria. Tämä puolestaan johti seksuaalisuuden ja biovallan yhteenliittymään, mistä kumpuaa lukemattomia diskursseja. Samalla syntyi myös kansallinen väestönhallinta, joka säätelää kaikkia syntyvyyteen ja kuolleisuuteen liittyviä tekijöitä sekä muita valtion selviytymisen kannalta tärkeitä osa-alueita (Foucault 1978, 139). Väestönhallinnan syntyminen ilmiönä demonstroi valtion ja yksilön välisen suhteen muuttumista biovallan ajalle tultaessa. Valtion säätelymän yhteisön edun tavoittelun vuoksi ”sukupuolesta” tuli yksilön säätelyyn vaikuttava merkittävä tekijä. Lyhyesti sanottuna, seksuaalisuuden hallinnan tavoitteena on väestön lisääntymis- ja tuottokapasiteetin säätely. Seksuaalisuudesta tuli yhteiskunnan voimakkuuden indeksi kuvastaen sekä yhteiskunnan poliittista energiaa että sen biologista intoa. Tämä mahdollisti ja oikeutti yksilöllisen seksuaalisen käyttäytymisen ja sen eri muotojen kontrolloimisen (Foucault 1978,

146). Biovallan ja biopoliittisen hallinnan pohjimmainen päämäärä on luoda ja ylläpitää elämää rodun biologisen selviytymisen takaamiseksi. Tämän artikkelin puitteissa rodulla tarkoitetaan Venäjän kansaa, miten ikinä se määritelläänkään.

On toki selvää, että Foucault'n havainnot pohjautuvat länsimaiseen liberaalin yhteiskuntahistorialliseen perinteeseen, ja että hänen luomansa teoriat ja käsitteet kumpuavat Länsi-Euroopan historiasta. On myös myönnettävä, että on olemassa runsaasti tieteellistä kirjallisuutta siitä, miten erilainen ja historiallisesta näkökulmasta erityinen Venäjä on Eurooppaan verrattuna niin kulttuurinsa, hallintatapansa, kuin perinteidensäkin puolesta (ks. Kangas 2014 tarkempaa kuvausta varten). Sen takia ei ole yllättävää, että jännitteitä syntyy, kun ”empiirisesti länsimaiseen yhteiskuntaan pohjautuvia foucaultlaisia käsitteitä käytetään ei-länsimaisissa konteksteissa” (Plamper 2002). Engelstien (1993) kritisoi sitä, ettei Foucault kiinnitä tarpeeksi huomiota Venäjän hallintajärjestelmän autoritäärisen ja rangaistushaluisen luonteeseen. Collier (2011) toisaalta vastaa tähän argumentoimalla, että Neuvostoliitossa toteutettiin biopolitiikkaa rangaistusmenetelmiin tukeutumalla. Prozorov (2014, 9) puolestaan väittää:

¶¶ Foucault ei analysoinut neuvostososialismia biopolitiikan tai hallintamentaliteetin erikoistapauksena siksi, etteikö häntä olisi kiinnostanut Euroopan ulkopuolisten alueiden historia, vaan koska hän ei uskonut Neuvostoliiton tapauksessa olevan mitään erikoista, omaleimaista tai ainutlaatuisia. Makrotasolla valtion ideologia ja sosiaalis-taloudellinen järjestelmä toki poikkesivat länsikapitalismista, mutta mikrotasolla rangaistuksen ja biopolitiikan käytännöt ja tekniikat olivat samoja kuin lännessä.

Sen sijaan että mieltäisimme Venäjän erilaisena, antiliberaalina tai uniikkina, voimme todeta, ettei sen omaksumissa hallintatavoissa ole mitään huomattavan erityistä.

Seksuaalisuuden käyttöönotto biovallan välineeksi tapahtui Venäjällä melko lailla samalla

tavalla kuin lännessä. Tsaarinajan Venäjällä seksuaalista subjektiivisuutta ei ollut olemassa. Esimerkiksi sodomialla viitattiin ainoastaan fyysiseen tekoon. Lisäksi miesten väliset suhteet olivat melko tavallisia ja niistä rankaiseminen kuului vain kirkolle, ei valtiolle. Itse asiassa Venäjän ortodoksikirkko oli tuohon aikaan huomattavasti suvaitsevampi miesten välistä seksuaalista himoa kohtaan kuin katolinen tai protestanttiset kirkot (Levin 1995). Pietari Suuri lisäsi vuonna 1716 *muželožstvon* (miesten välisen sodoman) rikoksena sota-oikeuslakiin. Laki koski alun perin ainoastaan sotaväkeä eikä siviiliväestöä, kunnes tsaari Nikolai I laajensi sen koskemaan koko miesväestöä (Kon 1995). Tämän myötä teon rangaistusvalta siirtyi kirkolta valtiolle, milloin siitä tuli myös kurinpitovallan aihe. 1800-luvulla miesten välisestä sodoman patologisoinnin myötä homoseksuaali ”syntyi” rotuna, kun homoseksuaalisuuden käsittely siirtyi kurinpitoelimiltä lääketieteelle. Kuten McWhorter selittää, ”sodomiitti oli rikollinen ja syntinen, mutta homoseksuaali oli konkreettinen lääketieteellinen ilmiö; sodomiitti oli rikollinen ja syntinen tekojensa tähden, mutta homoseksuaali oli patologinen tapaus riippumatta mistään mitä hän teki tai jätti tekemättä” (McWhorter 2004, 50). 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa lääketieteelliset diskurssit ja julkinen keskustelu seksuaalisuudesta lisääntyivät huomattavasti.

Neuvostoliitto dekriminialisoi *muželožstvon* vuonna 1922 poistaessaan teon rikoslaista (ks. Healey 2001; Carleton 2005). Vallankumouksellisten arvojen tukeminen loppui kuitenkin vuonna 1933, jolloin teko lisättiin takaisin Neuvostoliiton rikoslakiin samalla kun avioliiton ja perheen kaltaiset perinteiset porvarilliset arvot herätettiin uudelleen henkiin (Prozorov 2014). Vaikka hyväksyisimme ajatuksen, että iso osa neuvostokansalaisista toivoi tiukempia säännöksiä avioliiton, avioeron ja lasten elatusmaksujen suhteen, homoseksuaalisuuden uudelleenkriminialisointia on vaikea perustella yleisen mielipiteen ja suuttumuksen perusteella (Healey 1993, 42). Neuvostoliiton hajoamiseen saakka homo-

seksuaalisuudesta kuitenkin vaiettiin. Miehiä, jotka syyllistyivät homoseksuaaliin tekoihin, rankaistiin viidellä vuodella pakkotyötä. Lesboutta ei ollut virallisesti olemassa, mutta sitä hoidettiin lääketieteellisesti ”hiipivän skitsofrenian” (*vjalotekušťaja šitsofrenija*) muotona: ehkä valtio oli valmis investoimaan naisten hoitoon näiden synnytykskapasiteetin maksimoimiseksi (Essig 1999). Neuvostoliiton hajottua Jeltsin laillisti miesten väliset seksisuhteet vuonna 1993. Vaikka seksuaalivähemmistöjen asema vaikutti parantuvan 1990-luvulla, kehitys loppui lyhyeen vastasyntyneiden HLBT-järjestöjen kamppaillessa keskenään ja ollessa täysin riippuvaisia länsimaaisesta avustuksesta ja viranomaisten kieltäessä *gay pride* -marssien järjestämisen Venäjällä (Essig 1999). Venäjän perustuslaki ei tunnusta seksuaalista suuntautumista kiellettyinä perustana syrjinnälle, eikä anna perusteita HLBT-yhteisön tunnustamiseksi viralliseksi vähemmistöksi (Kondakov 2010). 1990- ja 2000-luvulla tehtyjen mielipidemittausten mukaan venäläiset olivat melko välinpitämättömiä homoseksuaaleja ja heidän asemaansa kohtaan (Kon 2009).

Venäjän vihollisten kielikuva

Pietarin kaupunki hyväksyi homoseksuaalisen propagandan alaikäisille kieltävän lain 29.2.2012. 12. maaliskuuta 2012 se toi Pietarin kaupungin lakiin No. 273-70 ”Hallinnollisista lainrikkomuksista Pietarissa” seuraavat muutokset:

¶¶ Artikla 7.1: Julkisesta toiminnasta, jonka tavoitteena on homoseksuaalisuutta, lesboutta, biseksuaalisuutta ja transseksuaalisuutta koskevan propagandan levittäminen alaikäisten parissa, seuraa hallinnollinen sakkorangaistus, joka on yksityishenkilöille 5 000 ruplaa; viranhaltijoille 50 000 ruplaa; oikeushenkilöille 2 500–500 000 ruplaa.

Julkinen toiminta määriteltiin puolestaan näin:

¶¶ Julkiseksi toiminnaksi, jonka tavoitteena on homoseksuaalisuutta, lesboutta, biseksuaalisuutta ja transseksuaalisuutta koskevan propagandan levittäminen alaikäisten parissa, ymmärretään tässä artiklassa toiminta, joka pitää sisällään tahallista ja kontrolloimatonta tiedon levittämistä julkisella tavalla, joka voi olla haitallista alaikäisten terveydelle tai moraaliselle ja henkiselle kehitykselle, mihin mukaan luetaan sellaisen vääristyneen mielikuvan muodostuminen, jonka mukaan perinteinen ja ei-perinteinen aviosuhde ovat yhteiskunnallisesti tasa-arvoisia (tarkentava huomautus lakiin).

Tämän biopoliittisen logiikan mukaan yhteiskunnallinen ruumis on uhattuna, minkä takia lasten hyvinvoinnin takaava, ei-perinteiset ihmissuhteet kieltävä mekanismi on otettava käyttöön. Samalla heteroseksuaalisesta, lisääntymiseen kykenevästä perheestä tulee ainut olemassaoloon oikeutettu perheyksikkö ihmisten täyden lisääntymiskapasiteetin hyödyntämiseksi. Koska kaikki vaihtoehtoiset perhemallit on julistettu epämoraalisiksi, vaikenemisesta tulee sääntö homoseksuaalisuudesta puhuttaessa (Foucault 1978, 3). Myös perinteisten arvojen artikulaatio sopii hyvin yhteen biopoliittisen diskurssin kanssa. Tämä käy ilmi alaikäisten henkisen kehityksen painotuksessa, mikä käy yhteen myös Venäjän ortodoksisen kirkon roolin elpymisen kanssa. Homoseksuaalisen propagandan kieltämistä perustellaan sillä, että homoseksuaalisuus nähdään aggressiivisena kampanjana, jonka lainsäätäjät pelkäävät vakuuttavan vaikutuksille alttiit nuoret mielet uskomaan siihen, että homoseksuaalisuus on jotain tavoiteltavaa, epänormaalin tai vastenmielisen käyttäytymisen sijasta. Lasten suojelemisen peruste on osa biopoliittisen hallinnan rakennetta, sillä lapsista puhuminen aktivoi biopoliittisen suvunjatkamisen diskurssin, jota käytetään kansan ja sen lisääntymisen puolustamiseksi. Lain tekee kuitenkin luonteeltaan kiinnostavaksi se, ettei se kriminalisoi homoseksuaalisuutta tai homoseksuaalisia tekoja. Tästä voidaan päätellä, että Venäjä on hyväksynyt homoseksuaalisuuden olemassaolon kiistattomana mutta epämiel-

lyttävänä yhteiskunnallisena tosiasiana myös lainsäädännössä (Healey 2010, 210).

”Venäjä tarvitsee vihollisen ja se vihollinen on HLBT-yhteisö” toteaa Svetlana (31, lesbo). Homoseksuaalisuus koetaan viholliseksi, johon biopoliittinen vimma vastaa levittämällä diskursia suojelua tarvitsevasta Venäjistä. Olga (20, lesbo) uskoo hallituksen järjestäneen noitavainon rauhoittaakseen vallanpitäjiin tyytymättömän osan kansasta, ja saadakseen näin ihmiset unohdamaan vihansa hallitusta kohtaan. Viha uudelleenohjataan HLBT-yhteisön suuntaan kenties koska ”vallanpitäjien kannatuksen laskiessa he tuntevat olonsa epävarmaksi, minkä seurauksena he ajautuvat entistä todennäköisemmin primitiivisiin ja repressiivisiin päätöksiin” (Ponomareva 2013). Myös Roman (24, homoseksuaali) kannattaa kyseistä päättelyä. Hän uskoo lakien tarkoituksena olevan konservatiivisten äänestäjien voittaminen Putinin puolelle sekä ”sisäisen vihollisen” löytäminen. Tällöin tyytymättömän massan energia ohjautuu toisaalle.

Glebin (41, heteromies) mukaan Venäjällä homofobia on tärkeä osa länsivastaista, antiliberaalia ja totalitaarista ideologiaa sekä perinteisiä moraalikäsitteitä ja arvoja. Televisiojournalisti Maksim Ševtšenko selittää tätä yhteyttä kirjoittaessaan ”Venäjä ja länsi ovat sodassa... Tuntuu yhä enemmän siltä, että useimmat länsimaalaiset edustavat aivan eri ihmistyyppiä kuin me: että olemme päältä päin samanlaisia, mutta pohjimmiltaan aivan erilaisia” (*The Economist*, 2013). Homoseksuaalisuuden demonisointi mahdollistaa sisäisen vihollisen diskurssin kehittymisen, minkä puitteissa seksuaalivähemmistöt koetaan uhkana syntyvyydelle ja ne yhdistetään muihin yhteiskunnan uhkiin. Esimerkiksi Elena Babitš, Venäjän liberaalidemokraattisen puolueen kansanedustaja, sanoi ehdotettujen sakkorangaistusten olevan riittämättömiä kysyen ”mitä haittaa on 3 000 ruplan sakolla pedofilille, jota koko kansainvälinen yhteisö tukee?” (Ioffe 2011).

Yhteys homoseksuaalien ja lännen ”kulttuuri-
viennin” tai kansainvälisen tuen välillä ilmenee selkeimmiten *gay pride* -paraatien kohdalla.

Esimerkiksi Boris (29, homomies) selittää:

▼ En ole naiivi: paraatit herättävät uskomattoman julman reaktion, koska kukaan ei ole koskaan yrittänyt soveltaa tällaisia ajatuksia Venäjän todellisuuteen... edes kielellisesti. Sanalla ”paraati” on venäjän kielessä tiettyjä konnotaatioita. Kukaan ei kuitenkaan edes yrittänyt mukauttaa näitä pohjimmitaan ei-venäläisiä ilmiöitä.

Hänen mielestään venäjän kielen sana ”paraati” herättää assosiaatioita, jotka sivuuttamalla sanan käyttö vain edesauttaa HLBT-yhteisön negatiivisen julkisen stereotypian jatkumista. Sanan käyttö vahvistaa lännenvastaisia näkemyksiä, jotka liitetään *gay pride* -kulkueiden lisäksi myös itse seksuaalivähemmistöihin. Mielenkiintoista on se, että toisin kuin aikaisemman venäläiseen homoseksuaalisuuteen keskittyneen tutkimuksen kohdalla (Essig 1999), tässä tutkimuksessa haastatellut henkilöt olivat omaksuneet länsimaiset seksuaalisuuskategoriat kuten ”lesbo” (*lesbianka*) ja ”homo” (*gei*) niitä kyseenalaistamatta tai niiden kielellistä alkuperää tunnustamatta. Ehkä sanojen selkeä vierasperäisyys on osaltaan edesauttanut länsimaisen homopropagandan mielikuvan leviämistä Venäjällä.

Marian (28, lesbo) mukaan *gay*-kulkueet kyllä synnyttävät toivottavaa julkista keskustelua, mutta koska venäläisillä on paraatien suhteen enemmän negatiivisia kuin positiivisia konnotaatioita, aitoa julkista keskustelua kulkueiden todellisesta tarkoituksesta ei pääse syntymään. Hän uskoo, että asiaa auttaisi, jos ihmisille kerrottaisiin *gay priden* alkuperäisestä tarkoituksesta marssina ihmisoikeuksien puolesta sortoa, väkivaltaa ja syrjintää vastaan. Stereotyyppinen nykymielikuva kuitenkin koostuu höyhenistä, puolialastomista miehistä ja irstailusta. Tämä ajatus heijastuu myös Vitali Milonovin, Pietarin homopropagandan vastaisen lain laatijan, sanoissa:

▼ Olen täysin *gay*-kulkueita vastaan, koska olen ortodoksikristitty ja Sodoman synnin esitteleminen on minulle vastenmielistä. Jos, Jumala

varjalkoon, sattuisin näkemään joukon sellaisia ihmisiä – niin kuin Berliinissä, olen nähnyt kuvia miehistä dildoissa juoksentelemassa ympäriinsä – yrittäisin luonnollisesti pitää lapseni sivussa, jotteivat he näkisi moista perversiota (Milonov, lainattu Chernov 2012).

Milonovin lainaus viittaa moneen eri diskursiin ja biopoliittisen normalisaation tekniikkaan, kun taas lasten mainitseminen sitoutuu biologisen lisääntymisen retoriikkaan. Poiminnon tärkein elementti on kuitenkin viittaus Venäjän ”vihollisiin”. *Gay priden* kuvaus linkittyy toisaalta lännenvastaisiin diskursseihin, toisaalta Milonovin oman uskonnollisuutensa tähden epämoraaalisuuteen. Venäjän ortodoksisen kirkon vihamielinen asenne homoseksuaalisuutta kohtaan perustuu paitsi raamatullisille, myös poliittisille perusteille. Koska homofobiasta on luotu eräänlainen kansallinen uskonnollinen ajatus, kirkon toimijat yrittävät keskittää mitä erilaisimpia konservatiivisia voimia itsensä ympärille sekä Venäjällä että maailmanlaajuisesti (Kon 2009, 46). Läntisten yhteyksiensä takia *gay*-paraatit kuvataan ei-venäläisinä ja Venäjälle ulkopuolelta pakotettuna elementtinä. Dmitri (43, homomies) tunnustaa länsivaikutteiden merkityksen, ja selittää kulkueiden varmasti olevan yritys kopioida läntistä esimerkkiä: siitä huolimatta kulkueet eivät herätä hänessä kielteisiä konnotaatioita. Hän ei kuitenkaan usko Venäjän olevan tarpeeksi suvaitsevainen paraatien tapaisten mielenilmaisujen sallimiseksi. Monet venäläiset ovat hänen mukaansa aidosti ymmällään kysyen: ”Homoseksuaalisuushan ei ole enää lainvastaista, mitä muuta tahdotte?” Kyseinen esimerkki havainnollistaa paitsi sen, että Venäjän HLBT-yhteisö on sisäistänyt hallituksen ajaman julkisen diskurssin kuin myös sen, että muu yhteiskunta suhtautuu edelleen suvaitsemattomasti homoseksuaaleja kohtaan uskoen, että heidän tulee pysyä näkymättömissä ja esittää mukisematta osansa tavallisuudesta poikkeavina henkilöinä. Tämä palvelee biopoliittista tarvetta yhdistää ihmisten mielessä homoseksuaalisuus väkivaltaisiin yhteenottoihin, joilta heteroseksu-

aalisia venäläisiä tulee suojella.

Näkyvyyden kentät

Artikkelin tässä osassa tarkastelen haastattelumateriaalia Foucault’n näkyvyyden kenttien perspektiivistä. Foucault’n mukaan näkyvyyden kentät ovat yksi biopoliittisen hallintatavan ilmentymä, jonka seurauksena toisia alueita korostetaan näkyviksi toisten jäädessä näkymättömiksi. Näkyvyyden säännöstelystä tulee näkymättömän vallan käyttöä, joka tekee jokaisen näkyväksi: se luo yksilöllisyyttä dokumentaation muodossa, ja mahdollistaa yksilön analysoinnin tapauksena, ”vallan seurauksena ja objektina, tiedon seurauksena ja objektina” (Foucault 1995, 192). Valta on siten anonyymimpää, käytännöllisempää ja yksilöllistävämpää: sen tutkiminen, mitä näkyy ja mitä jää näkymättömäksi, on hallinnan mentaliteetin (*governmentality*) muoto sekä biopolitiikan yksi tunnuspiirre.

Talvella 2012 Sotšin vetoomustuomioistuimien vahvisti alemman tuomioistuimen päätöksen kieltäytyä rekisteröimästä *Pride Housea*, paikallista *gay*-liikettä. Päätöstä perusteltiin siten, että liike oli uhka Venäjän suvereniteetille: tuomioistuimen mukaan *Pride Housen* tavoitteet heikentäisivät julkista moraalialueita ja olivat ristiriidassa kansallisen perhe-, äitiys- ja lapsipolitiikan kanssa. Tuomioistuimien totesi myös, että seksuaalivähemmistöjen mielenilmauksen salliminen saattaisi synnyttää yhteiskunnallista eripuraa ja laskea entisestään syntyvyyttä, mikä heikentäisi Venäjän federaation suvereniteettia ja alueellista yhtenäisyyttä (Ria Novosti 2012). Julkisen tilan kieltämisen perustelu vetoaa väestön alitajuntaan kansan puolustamisen ja syntyvyyden vaalimisen diskurssien avulla: biopoliittiset rationalisaatiot tukevat kieltävää päätöstä, jonka seurauksena homoseksuaalisuudesta tehdään näkymättömiä. Pietarin ja Moskovan ulkopuolella toimii tosin edelleen kourallinen HLBT-järjestöjä, jotka yrittävät lisätä tietoisuutta. Juri Gavrikov, pietarilaisen homojen oikeuksia ajavan *Equality*-järjestön johtaja, selittää seksuaalivähemmistöjen vastaisen lain vaikutuksista näin:

¶¶ Venäjällä pyritään rajoittamaan sananvapautta ja kokoontumisvapautta entisestään. Mikä tahansa ryhmä, joka pyrkii puolustamaan oikeuksiaan, joutuu häirinnän kohteeksi. [...] Kukaan ei tiedä, miten laki tulee toimimaan käytännössä. [...] Päätavoitteenä näyttäisi olevan yhteiskunnalliseen toimintaan osallistuvien henkilöiden oikeuksien rajoittaminen, mutta laajemmassa merkityksessä lakia voidaan käyttää myös kulttuuritoiminnan – näyttelyiden, näytelmien, ja elokuvanäytösten – rajoittamiseen (Elder 2012).

Vuoden 2012 lain tarkastelu biopoliittisen linssin läpi paljastaa Pietarin viranomaisten pyrkimyksen käyttää lakia keinona kieltää seksuaalivähemmistöjen ääni julkisuudessa, ja sallimalla ainoastaan heteroseksuaalisen, lisääntymiseen tähtäävän äänen näkyväksi ja hallitsevaksi tulemisen. Lain yksityiskohtien epämääräisyys mahdollistaa sen hyödyntämisen viranomaisille kulloinkin parhaiten sopivalla tavalla, lasten läsnäolosta riippumatta. Jaroslavin (35, homomies) mielestä laki on hyväksytty ehkä tarkoituksella hätäisesti ja harkitsematta, sillä kaikki HLBT-symbolit sekä pyrkimykset järjestää julkisia tapahtumia, joiden tarkoituksena on kiinnittää huomiota seksuaalivähemmistöjen asemaan, mielletään virheellisesti homoseksuaaliseksi propagandaksi. Biopoliittisen sääntelyn tarkoituksena on rajoittaa erilaisuudelle käytettävissä olevaa julkista tilaa, mikä tekee seksuaalivähemmistöistä kriminalisoinnin sijasta näkymättömiä. Yhteyttä väestökehityksen, moraalin ja perheen välillä käytetään perusteena julkisen tilan sulkemiselle homoseksuaaleilta sekä julkisen hiljaisuuden ylläpitämiseksi.

”En kannata homoparaateja. Usein ihmiset saavat niiden perusteella vääristyneen kuvan homoseksuaaleista, minkä seurauksena homofobia vain kasvaa” (Pasha, 26, homomies). Homofobia saattaa hyvinkin olla kasvussa, mutta foucaultlaiselta kannalta seksuaalivähemmistöjen jäädessä näkymättömiin homofobian julkinen ääni on legitimaationsa tähden vahvempi, kovempi ja näkyvämpi. Viimeaikaiset kiistat *gay pride* -kulkueista ovat osoittaneet, että Venäjän

poliittinen järjestelmä kieltäytyy myöntämästä julkista tilaa *queer*-venäläisille. Biopoliittisen ajattelun kannalta lasten ”suojelu” ja julkinen moraalitila ovat sidoksissa homoseksuaalisuuden julkiseen esittämiseen, millä homoseksuaalisen propagandan kieltävien lakien käyttöönottoa perustellaan. Homoprogandan vastaisten lakien tullessa voimaan homofobit voivat ilmaista mielipiteensä julkisesti samalla kun vastapuolen ääni vaiennetaan.

Anton (23, heteromies) uskoo, että Venäjällä tähän mennessä järjestetyt *gay pride* -marssit ovat osaltaan myötävaikuttaneet niiden poliittisen suuntauksen vahvenemiseen, joiden tavoitteena on pyörtää homojen jo saavuttaneet oikeudet. Kyllä, marssien tarkoituksena on parantaa *gay*-yhteisön asemaa ja oikeuksia, mutta tällä hetkellä ne tuovat seksuaalivähemmistöille enemmän harmia kuin hyötyä (Kon 2005). Lisäksi paraatit oikeastaan vahvistavat jakoa normatiivisen ja ei-normatiivisen seksuaalisuuden välillä Venäjällä, koska ne tuovat homoseksuaalisuuden julkisesti esille. Jaroslavin (35, homomies) mielestä taas:

¶¶ hallituksen kieli on tällä hetkellä valitettavasti negatiivinen. Se johtuu stereotyyppisestä ajattelusta: *gay pride* -paraati tarkoittaa ”miehiä” naisten vaatteissa; paljaita takamuksia ja sukupuolielimiä; synnin, irstauden ja himon esittelemistä. Näistä kulkueista ihmiset saavat vääristyneen kuvan *gay*-yhteisöstä, mikä johtaa ainoastaan homofobian kasvuun.

Jana (26, lesbo) jakaa Jaroslavin käsityksen todetessaan:

¶¶ *gay pride* -marssit herättävät ihmisissä melko kielteisiä seksiiin, perversioon ja muuhun roskaan liittyviä konnotaatioita. Venäjän kansa ei ole valmis hyväksymään homoja lakitieteellisenä tosiasiana, eikä myöskään osoittamaan heille solidaarisuutta tai kunnioitusta. Sen sijaan heidät halutaan pois silmistä. Uskoisin, että *gay*-paraatiin osallistumisella olisi minulle kielteisiä seurauksia, mutten ole aivan varma siitä, mitä ne olisivat.

Todellisuudessa *gay pride* -tapahtumat ovat kielletty sekä Pietarissa että muualla eri tekosyiden nojalla. Kun poliitikot ja valtion virkamiehet käyttävät homofobista kieltä, he loukkaavat kaikkien ihmisten, eivätkä vain tiettyjen vähemmistöjen, omantunnonvapautta ja kansalaisoikeuksia (Kon 2009, 64). Pietarin homoseksuaalisen propagandan kielteisen lain tultua voimaan vallanpitäjien ei tosin tarvitse erikseen perustella *gay pride* -paraatien kieltämistä. Ne voidaan luokitella julistavan homoseksuaalisuutta, mistä tapahtuman osallistujille seuraa lain osoittama rangaistus. Vaikka suurin osa haastatelluista suhtautui *gay pride* -kulkueisiin kielteisesti, jotkut kokivat niiden edustavan homoseksuaalisen julkisen äänen syntyä. Tämän äänen tulee tosin vielä vahvistua ja tulla laajemmin hyväksytyksi, mutta nyky-Venäjän olosuhteet huomioon ottaen pienikin ääni on täyttää hiljaisuutta parempi. Galina (38, lesbo) uskoo: ”Jos *gay pride* -marsseja voitaisiin järjestää poliisin suojeluksella, yhteiskunta näkisi, ettei homoissa ole heidän värikkäästä ulkokuorestaan huolimatta yhtään mitään vikaa.” Igorin (33, bi-mies) mukaan *gay pride* -kulkueet ovat parempi kuin ei mitään, mutta hänen mielestään olisi parempi kouluttaa ihmisiä elokuvien, internetin tai television välityksellä levitetyn tiedon avulla. Ongelma on oikeastaan myönteisen julkisuuden ja opetuksen puute. Olga (23, bi-nainen) jakaa tämän mielipiteen toteamalla *gay*-paraatien olevan positiivinen ilmiö, vaikka ne herättävätkin kansassa kielteisiä reaktioita, sillä tällöin ihmisten alitajunnassa alkaa kyteä erilaisia ajatuksia, mikä puolestaan saattaa johtaa asenteiden muuttumiseen pitämällä aikavälillä. Palataksemme Foucault’n kehukseen: kun yhteiskunnallisen kontrollin käyttöönoton osana homoseksuaalisuudesta aletaan puhua, myös homoseksuaaleille tarjoutuu tilanne puhua omasta puolestaan. Täten luodaan vaihtoehtoinen yhteiskunnallisen vallan diskurssi, jolla on mahdollisuus muovata ja muuttaa yhteiskunnallisia suhteita. (Foucault 1978, 101.)

Jana (26, lesbo) ei usko jyrkkään vastakkainasetteluun tai niin-sanottuun ”olemme täällä, olemme homoja, hyväksy se” -asenteeseen. Sen

sijaan hän toteaa:

¶¶ Venäjä ei ole vielä valmis, muutoksen pitäisi kummuta kansainvälisestä ja venäläisestä tiedeyhteisöstä. He olisivat luotettavan ja objektiivisen tiedon lähde sekä poliitikoille että tavallisille kansalaisille.

Sitäkin enemmän hän tosin uskoo, että muutoksen tulisi syntyä ruohonjuuritasolla, ihmisten tapaamisissa kasvokkain. Tällaisissa tilanteissa kävisi selväksi, että sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen edustajat ovat ”aivan kuten sinä ja minä”. Janan mukaan erilainen suhtautuminen tulevaisuudessa muodostuu juuri näistä pienistä edistysaskeleista, yksittäisistä hyväksymisistä. Toisaalta, jos hallitus jatkaa tulevaisuudessa seksuaalivähemmistöjen äänen tukahduttamista, on vaikea ymmärtää, kuinka yhteiskunnan asenteen muutos tapahtuu käytännössä, mikäli avoimuus omasta seksuaalisuudesta alaikäisten läsnä ollessa johtaa sakkoihin ja pidätyksiin. Venäjän hallitus on saattanut leimata ja rajoittaa seksuaalivähemmistöjen toimintaa, mutta foucaultlaiselta kannalta tarkasteltuna se on saatannut mahdollistaa aivan erilaisen tulevaisuuden skenaarion: vastarinnan äänen muotoutumisen hiljaisuudessa.

Normalisaation dynamiikka

Tämä osa artikkelia käsittelee foucaultlaisen *governmentality*-ajatukseen liittyvää normalisaation käsitettä. Foucault’n mukaan normi ei ole staattinen, luonnollinen asia, vaan keinotekoinen luomus, vallankäytön tuote, joka tosin näyttäytyy hyvänsuopana itsestäänselvyytenä. Foucault’n normi on vallan ulkopuolinen, hyvänsuopa ilmiö, jota ei voi sen tähden analysoida kriittisesti. Kieltäytymällä hyväksymästä luonnollisena, välttämättömänä ja normaalina esitettyä asiaa, kuten esimerkiksi sukupuolen tai itse normin käsitteitä, voimme harjoittaa ja laajentaa ajattelunvapautta (Foucault 2003, 38). Biopoliittisessa kontekstissa normalisoinnin tekniikat toimivat puolestaan ”tekemällä normaaliksi”. Toimies-

saan tällaiset tekniikat pitävät yllä valtasuhteita etsimällä ja legitimoimalla normeja. Normeja toistetaan poliittisen maailman sisällä siihen asti, ettei niitä enää tunnisteta tuotetuiksi, vaan luonnollisiksi ja välttämättömiksi. Normi luo pohjan ”normaalien” ja ”epänormaalien” yksilöiden ja väestöryhmien tunnistamiseksi, mutta sitä voidaan käyttää hyväksi myös normia vastustavien yksilöiden ja ryhmien toimintaan puuttumisessa sekä vaatimusten mukaisen käytöksen varmistamiseksi (Dean 1993, 156–157).

Tämän osion perustava argumentti on, että käyttäessään hyväksi biovaltaa Venäjän hallitus on pystynyt luomaan julkisessa diskurssissa eron ”normaalin” eli heteroseksuaalin, lisääntymiskykyisen yksilön, ja ”epänormaalien” eli homoseksuaalin välillä. Homopropagandan vastaisen lain epäsuorana seurauksena kaikki normista poikkeavat ihmissuhteet ja seksuaalisuudet on luokiteltu joko vääristymiksi tai ne on tuomittu hiljaisuuteen. Normista poikkeavana ilmiönä homoseksuaalisuus on poissuljettu vaihtoehto, jolla on alempiarvoinen tai kuvottava sija yhteiskunnassa. Julkinen retoriikka vahvistaa heteronormatiivisia rajoja, joiden sisällä ilmiöiden ”luonnollinen” järjestys vallitsee. Tämän järjestyksen mukaan homoseksuaalisuus liittyy kiistatta väestönkasvullisiin ongelmiin, koska se on konstruoitu olevan vaaraksi perheelle ja valtiolle (Kondakov 2010, 6). Heteroseksuaalinen ydinperhe onkin luotu normi, jonka tavoitteena on kontrolloida väestöä. Kuten Foucault selittää, tämä normi on vain vallan diskurssi, jonka tarkoituksena on tukea biopolitiikkaa ja sen monisyistä tavoitetta hallinnoida elämän lisääntymisen parametreja (Repo 2011, 30). Diskurssi on myös yhteiskunnallisen hierarkisoinnin lähde, joka vaikuttaa yhteiskunnan valtasuhteiden säilymiseen takaamalla perinteiselle perhemallille dominoivan ja hegemonisen aseman. Poliitiikan astuminen makuuhuoneeseen on kuitenkin osoittanut biovallan voiman: avioliiton luoma ydinperhe on ottanut seksuaalisuuden huostaansa ja sisällyttänyt sen suvunjatkamisen tärkeään toimintoon (Foucault 1978, 3).

Palataksemme haastattelumateriaaliin, Igorin

(33, bi-mies) mielestä uusi laki on typerä: vaikka hän hyväksyy lakien käyttöönnoton elämälle ja terveydelle vaarallisten asioiden propagoimisen estämiseksi, homoseksuaalisuus ei hänen mukaansa ole haitallista eikä laitonta. Anna (28, lesbo) taas toteaa: ”Hallituksen mielestä olemme perverssejä ja meidät tulisi polttaa roviolla.” Seksuaalivähemmistöt ovat tulleet Venäjän tietoisuuteen vain poikkeavuuden ja henkisen sairauden kuvauksen kautta. Isaakin (21, homomies) mukaan

▼lain yksi suurimmista ongelmista on se, että se vertaa HLBT-väestöä pedofiileihin: laki on myös vaarallinen ennakkotapaus valtion sekularismin kannalta, sillä se osoittaa Venäjän olevan hitaasti siirtymässä kohti ortodoksisuuden edustamaa avoimesti uskonnollista ideologiaa.

Vitali Milonov, Venäjän hallitsevan valta-
puolueen, Yhtenäisen Venäjän, kansanedustaja, perusteli lainsäädäntöä lehdistötilaisuudessa sanoen: ”Lapsia on suojattava tuhoisalta tiedolta.” Milonovin mukaan tuhoisaa tietoa levitetään seksikasvatuksen tunneilla, missä homoseksuaalisuutta oli ”mainostettu” mieltämällä homoseksuaalit yhteiskunnallisesti samanarvoisiksi heteroseksuaalien kanssa. Tilaisuudessa Milonov esitti yleisölle retorisen kysymyksen, mitä hänen tulisi tehdä Pietarin hukkussa ”sukupuolista perversiota popularisoivan aallon” alle. Milonovin esimerkin innostamina myös muut valtion korkeat virkamiehet ilmaisivat tukensa laille väittämällä, että ”pedofiilien vammauttamat lapset hyppäävät ulos ikkunasta, heidät on ajettu itsemurhaan!” (Ioffe 2011). Nämä lainaukset ovat peräisin homopropagandan kieltävän lain lehdistötilaisuudesta. Homoseksuaalisuuden yhdistäminen pedofiliaan vaikuttaa järjettömältä, mutta biopoliittisesta näkökulmasta logiikka on ilmeinen. Yhdistämällä nämä kaksi toisiinsa luodaan julkinen mielikuva homoseksuaalisuudesta epänormaalina sosiaalisena kategoriana, joka legitimoii samalla heteroseksuaalisuuden normin. Kun artikla 7.1 ”kieltää ei-perinteisten seksuaalisten suuntautumisten propagandan”, ar-

tikla 7.2, joka lisättiin Pietarin lainsäädäntöön samanaikaisesti, kriminalisoi ”julkisen toiminnan, joka tähtää pedofiiliapropagandan levittämiseen.” Artikla 7.2:n sanavalinta ja rangaistuskäytäntö ovat täysin samat kuin homopropaganda-artiklan 7.1. Olgan (20, lesbo) mielestä kehystämisen tarkoituksena on tehdä ihmiset entistäkin katkerimmiksi seksuaalivähemmistöjä kohtaan ja saada heidät ajattelemaan homoseksuaaleja pedofiileinä. Lisäksi kehys sisältää näkökulman, että pedofiilit – sekä tämän myötä myös homoseksuaalit – ovat Venäjällä toimivia ulkomaisia agenteja.

”Laki ei käytännössä suojele ketään miltään. Jos homoseksuaalisuus ymmärretään sosiaalisesti rakennetuksi ja muodikkaaksi ’valinnaksi’, homopropagandan kieltäminen mahdollistaa lasten kasvamisen terveiksi aikuisiksi ja lastenlasten syntymisen” (Anton, 23, heteromies). Kun homoseksuaalisuus esitetään epänormaalina, on oletuksena se, että yksilöstä tulee homoseksuaali kehityshäiriön seurauksena; että ihmisen tullessa sukukypsäksi, jokin ajaa hänet sivuraiteille; pois lääketieteen tunnistaman, tavallisen biologisen toiminnan kehityskaarelta (McWhorter 2004, 52). Siksi valtio puuttuu tilanteeseen siten, että lapset voidaan pelastaa homoseksuaalisuudelta, ihmisrotu voidaan puhdistaa ja ohjata kehityksen tielle (emt., 53). Pakkomielle lasten suojelusta syntyy siitä, että lasten sukupuoli ja seksuaalinen orientaatio ovat tärkeitä yhteiskunnalle, joka pyrkii sukupuolelliseen indokrinaatioon lasten omista toiveista huolimatta. Pelko siitä, että lapsen luonnollinen kasvu sukukypsytyteen voi yllättäen häiriytyä tavalla tai toisella, saa meidät hätäntymään ja näkemään seksuaalisen väärinkäytön ja heteroseksuaalisesta normista poikkeamisen mahdollisuuksia kaikkialla.

Seksuaalivähemmistöjen lokeroinnin tarkoituksena on varmistaa oikeiden arvojen siirtäminen lapsille, jotta nämä voivat kasvaa ja lisääntyä synnyttäen lisää elämää Venäjän federaatioon ja varmistaen kansakunnan selviytymisen. Biopoliittisen diskurssin seurauksena suurin osa venäläisistä uskoo, että homot ja lesbot ovat sairaita, syntisiä, perverssejä, epäluonnollisia,

vaarallisia, ja että he tartuttavat lapsia ja saattavat perheensä häpeään (Spencer 1995, 388). Homoseksuaalisuus mielletään alempiarvoisena kuin heteroseksuaalisuus, etenkin, koska lesbo- ja homoparit eivät voi lisääntyä perinteisellä tavalla. Homoseksuaalien ajattelu epänormaaliuden ja poikkeavuuden normien ulkopuolella on käymässä mahdottomaksi Venäjällä.

Itsehallinta

Tässä osiossa käsittelen haastattelumateriaalia itsehallinnan käsitteen valossa. Itsehallinnalla Foucault tarkoittaa vallan muotoa, joka kertoo, miten ohjaamme omaa käyttäytymistämme tai rajoitamme omaa toimintaamme. Poliittinen johtaminen on vain yksi hallinnan muoto. Foucaultlaisessa analyysissä valtion ja yhteiskunnan alueiden välisen rajan vetäminen on sekin poliittista toimintaa, jota tulisi tutkia. Toisin sanoen, hallituksen toiminnan kohdalla valtion ja yhteiskunnan välistä rajaa ei enää mielletä valtiollisen käytännön perustana ja ääriivoina, vaan sen instrumenttina ja tuloksena. Hallinnan mentaliteetin näkökulmasta tarkasteltuna hallitseminen on jatkumo, joka levittäytyy poliittisesta hallinnasta aina itsehallinnan eri muotoihin, foucaultlaisittain ilmaistuna ”minäteknikoihin” (*technologies of the self*) (Foucault 1988).

Eräiden aktivistien mukaan Venäjällä ei ole (erityistä) HLBT-yhteisöä (Marchenkov 2009). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että seksuaalivähemmistöjä on todella vaikea mobilisoida suuressa mittakaavassa julkiseen toimintaan ja taisteluun vähemmistön oikeuksien puolesta, mikä aloittaisi poliittisen ja yhteiskunnallisen muutosprosessin. Ristiriitaisesti vaikuttaa siltä, että seksuaalivähemmistöjen edustajat ovat itse vastuussa tilanteesta. Heidän reaktionsa heitä epänormaalina pitävään diskurssiin on ollut pyrkiä pitämään seksuaalisuutensa piilossa, jotta he voisivat tulla hyväksytyiksi yksilöinä. Diskurssi ei täten toimi vastarinnan paikkana. Kyse ei ole siitä, onko HLBT-yhteisöä olemassa vai ei, vaan siitä, että julkinen diskurssi saa ihmiset pysymään kotona ja mukautumaan tilanteeseen.

Siirtyminen yksityiseltä alueelta julkiselle haastaisi heteroseksuaalisuuden normin (Kondakov 2011, 15–16). Jaroslav (35, homomies) sanoo, että myönteisiä roolimalleja on toki olemassa, mutta he ovat harvassa ja suurimmalle osalle tuntemattomia. On olemassa esimerkiksi koulutuksen saralla toimivia *gay*-aktivisteja. Hän ei kuitenkaan osaa mainita yhtään positiivista roolimallia nimeltä, vaikka uskoo heidän olevan ”siellä jossain”. Todellisuudessa suurin osa haastatelluista kyseenalaisti koko HLBT-yhteisön tai -alakuulttuurin käsitteen. Vladimir (20, homomies) tiivistää ajatuksen parhaiten:

¶¶ En millään tavalla samaistu HLBT-alakuulttuuriin. En todellakaan kannata alakuulttuurin tapaa käyttäytyä, *gay pride* -marsseja ja muita tapahtumia, mitä ihmiset pitävät koko HLBT-väestön mielenilmauksina. Uskon, että seksuaalisesta suuntautumisesta huolimatta jokaisen miehen tulee olla mies, ja naisen nainen. Siksi elän sen periaatteen mukaan, että olen valmis puolustamaan seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ja moraalista asemaa, mutta en halua, että minut mielletään HLBT-yhteisön jäseneksi vain siksi, että minulla ja aktivisteilla sattuu olemaan sama seksuaalinen suuntautuminen. HLBT-aktivistit heittävät päälleni varjon närkästyttämällä yhteiskuntaa.

Vladimir pyrkii etäännyttämään itsensä aktivisteista kuten Nikolai Aleksejevistä, Moskovan *Gay Pride* -liikkeen keulahahmosta, joka esiintyy usein länsimedioiden *pride*-reportaaseissa. Venäläisen hakukone Yandexin (2009) mukaan Aleksejev oli HLBT-asioissa Venäjän lainatuin homoaktivisti. Roman (24, homomies) mainitsee tämän tosiasian moneen otteeseen kritisoidessaan Nikolai Aleksejeviä. Hänen mukaansa Aleksejev ”ei edusta HLBT-ihmisiä, joille hän tekee enemmän pahaa kuin hyvää.” Jopa tässä lyhyessä vastauksessa on huomattava, että hän käyttää ilmaisua *HLBT-ihmiset*, ei *HLBT-yhteisö*. Venäjän seksuaalivähemmistöjen edustajat määrittelevät itsensä mieluummin venäläisiksi miehiksi tai naisiksi kuin pyrkisivät erottautumaan yhteiskunnasta erillään olevana ryhmänä,

HLBT-yhteisönä. Juri (23, homomies) selittää, ettei ole sopivaa puhua seksuaalivähemmistöistä erillisenä yhteiskunnallisena ryhmänä, sillä

¶¶ seksuaalinen suuntautuminen tai ihonväri eivät saa toimia yhteiskunnallisen jaottelun perusteena. Olen mies, mutta seksuaalinen suuntautumiseni ei ole tieto, joka pitäisi lukea passissani; olen osa HLBT-ryhmää, mutta tämän ryhmän tulisi säilyä epävirallisena osana yhteiskuntaa eikä tulla koherentiksi sosiaalisesti ryhmäksi.

Dmitri (43, homomies) on samaa mieltä sanoen: ”olla osa HLBT-yhteisöä perustuu pelkälle kirjoittamattomalle sopimukselle, ellet todella ota osaa jonkin järjestön toimintaan.” Luka (34, bi-mies) jopa toteaa: ”En miellä olevani osa HLBT-yhteisöä. En ymmärrä, mitä se tarkoittaa käytännössä. Ihmiset lyöttäytyvät yhteen jollain perusteella, mutta minä en ole osa joukkoa, vaan yksilö.” Useimmat seksuaalivähemmistön edustajat eivät tunne kuuluvansa laajempaan yhteisöön, minkä Oleg (21, homomies) uskoo olevan ainakin osittain seurausta Venäjän HLBT-yhteisön hajanaisuudesta. Ehkä jos HLBT-yhteisö olisi paremmin järjestäytynyt ja yhtenäinen, seksuaalivähemmistöön kuuluvilla olisi vahvempi yhteenkuuluvaisuuden tunne. Haastatellut eivät kuitenkaan mieltäneet seksuaalista suuntautumista tarpeeksi hyvänä perustana yhteisön olemassaololle, mikä puolestaan vaikeuttaa HLBT-yhteisöllisyyden kehittymistä tulevaisuudessa.

Jotkut haastatelluista olivat sitä mieltä, että yhteisön alku löytyy internetistä. Esimerkiksi Isaak (21, homomies) kertoo tuntevansa, että hän kuuluu onnellisten ihmisten yhteisöön, jonka jäseniä yhdistävät yhteiset haasteet ja niiden selättäminen yhteisvoimin. Hän sanoo myös, että HLBT-yhteisöön kuuluminen nykyisissä painostavissa olosuhteissa kehittää luonnetta ja on saanut hänet pohtimaan enemmän oikeudenmukaisuuden käsitettä. Isaak oli löytänyt HLBT-yhteisön internetistä, ja hän tuntee kytkeytyvänsä laajempaan verkostoon sosiaalisen median avulla. Sosiaalisesta mediasta on tullut hänelle

paikka, jossa pystyy purkamaan tunteitaan ja kokemuksiinsa homona olemisesta. Internetin ja sosiaalisen median tehokasta hyödyntämistä selittää Isaakin kohdalla hänen nuori ikänsä sekä asuinpaikka pienessä kaupungissa, jossa mahdollisuuksia samanhenkisten ihmisten tapaamiseen on vähän. Internet on julkisen ilmaisun kenttä, joka voisi mahdollisesti toimia vastarintaliikkeen ponnahduslautana. Haastattelukysymyksiini vastaaminen *Vkontakte*:n kautta voidaan jopa sinällään lukea poliittisen vastarinnan teoksi. Foucaultlaisittain ajateltuna jos homoseksuaalisuus on repressoitu eli tuomittu hiljaisuuteen, pelkkä siitä puhuminen on luonteeltaan harkittu rikkomus. Ihminen, joka ylläpitää puhumisen paikkoja itseään varten jossain määrin vallan ulottumattomissa, jo tavallaan odottaa vapautusta (Foucault 1978, 6).

Liza (34, bi-nainen) sanoo yhden homo- ja lesboparien suurimmista ongelmista olevan suhteen salaamisen pakko julkisuudessa. Isaak (21, homomies) taas sanoo, että ulkopuolisten ja perverssien asemaan tuomitseminen ja sosiaaliturvan katoaminen marginalisoi homoseksuaaleja, minkä takia vakaita parisuhteita syntyy harvoin. Ulkoinen paine seksuaalivähemmistöjä kohtaan selkeästi kuormittaa parisuhteita sekä vaikuttaa yksilöiden henkiseen hyvinvointiin. Parit, jotka yrittävät elää tavallista elämää yhdessä, kärsivät monista ongelmista. Daria (24, lesbo) selittää: ”Kun halusin vuokrata asunnon tyttöystäväni kanssa, jouduimme valehtelemaan vuokranantajalle olevamme sisarpuolia ja pitämään ylimääräistä makuuhuonetta siltä varalta, että hän sattuisi tulla käymään. Jatkuva pelko vuokraisännän mahdollisesta ilmestymisestä rasittaa suhdetta ja yhteistä arkipäivää.”

Nämä lainaukset osoittavat, miten haastattelujen on syrjinnän tai homofobisten asenteiden pelossa säilytettävä vahvat yksityisyyden rajat julkisuuden lisäksi myös yksityiselämässä. Ilman vahvaa oikeudellista tukea he tuntevat olonsa avuttomiksi ja yksinäisiksi. Vahvat yksityisyyden rajat on säilytettävä myös seksuaalivähemmistöjen identiteettiä koskevan julkisen epäselvyyden takia, paljastumisen negatiivisten

seurauksien välttämiseksi. Oikeussuojan puuttuminen kannustaa seksuaalivähemmistöjä piilottamaan ne seksuaalisuutensa piirteet, jotka he uskovat olevan sietämättömiä enemmistölle. Tässä tilanteessa suvaitsevaisuuden diskurssi edistää mukautuvan subjektin rakentumista: subjektin, joka pyrkii pitämään ”poikkeavan” seksuaalisuutensa yksityisasiana ollakseen siedettävä muille (Kondakov 2011, 15).

”Minun on analysoitava ja kontrolloitava tunteitani julkisilla paikoilla koko ajan, jopa ollessani kävelyllä poikaystäväni seurassa”, sanoo Aleksandr (21, homomies). Tällainen käytös on usein opittu lapsuudessa. Nikolai (37, homomies) selittää, että jo lapsena hän tiesi homouden olevan pahasta, häpeällistä ja nöyryyttävää, minkä takia hänen oli peitettävä seksuaalinen suuntautumisensa. Roman (24, homomies) puolestaan toteaa, että pelkkä homouden salaaminen ei riitä, vaan hänen on löydettävä siihen parannus. Tukahdutettu seksuaalisuus on kuitenkin itsetuhoista, heikentävää ja epäterveellistä; itsensä tunnustaminen puolestaan terveellistä, vapauttavaa ja itselle myönteistä (McWhorter 2004, 46). Tosin homoseksuaaleille tunnustamisen hyödyillä on myös hintansa. Joskus hinta tuntuu niin kalliilta, että henkilö alkaa epäillä tunnustuksen tarpeen olevan peräisin jostain muualta kuin vapautumisen halusta, tai että haluttu vapautuminen onkin vapautumista jostakin, esimerkiksi homoseksuaalisuudesta (McWhorter 2004, 46).

Oli kiinnostava huomata, että haastatellut puhuivat aina ensin suvaituksi tulemisesta. Vaikka jotkut halusivat saavuttaa täydet ja samat oikeudet heteroseksuaalien kanssa, suurin osa halusi vain pystyä elämään tavallista elämää. Teoreettiseen kehykseen palatakseni diskurssin subjekti on siten opportunisti, joka on valmis mukautumaan heteronormatiiviseen järjestykseen tullakseen hyväksytyksi osana yhteiskuntaa. Näin tehdessään seksuaalivähemmistöön kuuluva subjekti hallitsee itse itseään sen biopoliittisen diskurssin mukaan, joka on otettu käyttöön käyttäytymisen ohjailemiseksi. Suvaitsevaisuuden lähestymistapa tarjoaa sek-

suaalivähemmistöille keinon tulla käsitellyksi osana yhteiskuntaa, mutta ei sisällä lupausta tasa-vertaisuudesta (McGhee 2004, 367). Niin kauan kun ympäristö säilyy homofobisena, subjektia ei hyväksytä yhteiskunnan tasavertaisena jäsenenä. On myös totta, että niin kauan kun subjekti ei pyri edistämään ympäristön muutosta, tilanne pysyy mitä todennäköisimmin samana (Kondakov 2011, 19). Venäjän seksuaalivähemmistöt ovat sisäistäneet biopoliittisen diskurssin ja päättäneet pysyä varjossa, näkymättöminä mutta suvaittuna, sen sijaan, että pitäisivät diskurssia vastarinnan kenttänä.

Muutamit haastatellut sanoivat, että vaikka he tuntevat, että heidän tulisi peittää seksuaalisuutensa, he eivät tee niin. Esimerkiksi Vladimir (20, bi-mies) osoittaa jonkin verran suuttumusta uuden lain suhteen. Vaikka hänen elämänsä ei ole suoraan muuttunut lain seurauksena, hän on jatkuvasti ärsyyntynyt siitä, ettei hän saa osoittaa hellyyttä kumppaniansa kohtaan julkisilla paikoilla; tosin hän sanoo, että tekee niin laista huolimatta. Isaak (21, homomies) uskoo, että hänen tulisi vaieta seksuaalisuudestaan, mutta ei kapinallisen luonteensa takia pysty siihen. Tämän takia hän joutui kerran vihamielisen hyökkäyksen kohteeksi. Tuolloin tapahtumaa todistaneet ohikulkijat olivat onneksi hänen puolellaan ja tuomitsivat jyrkästi hyökkääjän. Tämä todistaa, ettei venäläinen yhteiskunta ole kokonaisuudessaan hyväksynyt hallituksen ajamaa biopoliittista diskurssia. Isaakin toteamassa piilee tosin vielä yksi diskurssi: ajatus siitä, että avoimuus omasta seksuaalisuudesta vastaa kapinallista luonnetta. Tämäkin ajatus vahvistaa toisaalta sen, että seksuaalivähemmistöt ovat kuitenkin sisäistäneet valtaapitävien diskurssin, ja tapana selviytyä ympäristön repressiivisyydestä he ovat hyväksyneet paikkansa epänormaalina osana yhteiskuntaa. Heidän taistelunsa tapahtuu eri tasoilla: sen sijaan, että he taistelisivat yhdenmukaisuuden puolesta, he kapinoivat julkisessa tilassa yleisesti. Päätös olla avoin omasta seksuaalisuudestaan julkisuudessa on nyky-Venäjällä poliittisen vastarinnan teko. Vaiennut, suvaittu homoseksuaali on hahmo,

jonka HLBT-yhteisö on hyväksynyt kahdesta syystä. Ensinnäkin seksuaalivähemmistöjä on laillisesti kielletty puhumasta homoseksuaalisuudesta julkisesti uusien seksuaalisuuden ilmaisua säätelevien lakien varjolla. Toiseksi heidän on peitettävä seksuaalisuutensa mahdollisen väkivallan takia. Vaikeneminen ja peittely ovat siis selviytymisstrategioita julkisessa tilassa vallitsevan repression suhteen.

Tuomittu elämään varjoissa, toistaiseksi

Tämä artikkeli osoittaa, että Venäjän valtiokoneiston hyväksymä ei-perinteisten seksuaalisuuksien propagandan kieltävä laki on poliittinen toimenpide syntyvyyden laskun pysäyttämiseksi ja demografisen kriisin selvittämiseksi sekä väestönkehityksen tukemiseksi. Artikkelin tarkoituksena ei ollut mitata sitä, kuinka onnistunut tämä toimenpide on ollut, vaan kartoittaa, kuinka hallituksen diskurssit on kehystetty ja kuinka niitä on levitetty venäläisessä yhteiskunnassa.

Presidentti Putin väittää usein, ettei Venäjä ole homofobinen maa ja ettei hallitus rajoita ei-normatiivisten seksuaalisuuksien oikeuksia, vaan puolustaa perheitä ja tukee perinteisiä pareja syntyvyyden edistämiseksi (esimerkiksi Kreml 2007). Legitiimi, lisääntymiskykyinen pari dominoi julkista tilaa: Venäjän valtion lainsäädäntö legitimoit vain yhden seksuaalisuuden muodon olemassaolon toivoen kansalaisten omaksuvan tämän mallin perhetasolla. Tässä artikkelissa olen osoittanut, että venäläinen homofobia on seurausta modernin kansallisvaltion hallintatavasta pikemmin kuin Venäjän kulttuurisesta taustasta. Pietarin homopropagandan vastaisen lain tarkastelu paljasti ”lasten suojelemisen” diskurssin juontavan juurensa biopoliittisen suunnitelmien diskurssista. Lasten suojelemisen diskurssia vahvisti ja legitimoit myös virallinen keskustelu artikkelin kirjoitushetkellä valmisteltavana olleesta federaatiotason lakiehdotuksesta. Lakiehdotuksen mukaan seksuaalivähemmistöjen näkyvyys julkisessa tilassa voisi vahingoittaa lapsen luonnollista kehitystä, mikä puolestaan

sabotoisi väestönkasvun kääntymisen nousuun. Ellei lapsia varjeltaisi homoseksuaalisuuden uhalta, heidän lisääntymiskapasiteettinsa saataisi häiriintyä aikuisiällä.

Artikkelin laajempien tulosten valossa vaikuttaa melko ilmeiseltä, ettei Venäjä ole valmis myöntämään julkista tilaa seksuaalivähemmistöille. Tätä ilmiötä ei kuitenkaan pidä tarkastella yksinomaan merkinä autoritaarisuuden kasvusta ja demokratian ja ihmisoikeuksien heikkenemisestä. Venäjän hallitus ei ole koskaan hyväksynyt seksuaalista suuntautumista perusteeksi sen erityisiksi mieltämille oikeuksille, erikoiskohtelulle tai suojelulle. Lainopillisesti eri seksuaalivähemmistöjä ei koskaan ole pidetty virallisina vähemmistöinä. Ehkäpä hallituksen homopropagandan kieltävää lakia voisi

pitää ensimmäisenä potentiaalisena askeleena kohti seksuaalivähemmistöjen emansipaatiota, sillä Venäjä onkin nyt ensimmäistä kertaa oikeustieteellisesti määritellyt ei-perinteiset seksuaalisuudet, vaikkakin epänormaalina osana yhteiskuntaa. Tästä pohdinnasta seuraa kysymys, miten ei-perinteiset seksuaalisuudet voivat pyörtää lain ja saavuttaa vähemmistön virallisen aseman ja suojelun? Venäjän hallitus on saattanut leimata HLBT-väestön ja tuomita sen elämään varjossa, mutta foucaultlaisesta näkökulmasta se on saattanut samanaikaisesti sallia jonkin muun kehityksen – vastarinnan äänen nousemisen hiljaisuudesta.

Englannista suomentanut Kristiina Silvan

Viitteet

1 Laki on sittemmin korvattu koko Venäjän kattavalla kansallisella lailla, joka kieltää lapsiin kohdistuvan ei-perinteisten seksuaalisuuksien propagandan. Artikkelin tutkimusaineisto on kuitenkin kerätty ennen kuin duuma ratifioi kansallisen lain.

Lähteet

Carleton, Gregory (2005), *Sexual Revolution in Bolshevik Russia*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

Chernov, Sergei (2012), National Anti-Gay Bill Submitted to Duma, 30.3. [http://www.themoscowtimes.com/news/article/national-anti-gay-bill-submitted-to-du ma/455755.html#ixzz2Lcfz4sWv](http://www.themoscowtimes.com/news/article/national-anti-gay-bill-submitted-to-du%20ma/455755.html#ixzz2Lcfz4sWv)

Collier, Stephen J. (2011), *Post-Soviet Social: Neoliberalism, Social Modernity and Biopolitics*. Princeton: Princeton University Press.

Dean, Mitchell (1993), *Critical and Effective Histories*. New York: Routledge.

Elder, Miriam (2012), St Petersburg bans “homosexual propaganda” 12.3. <http://www.guardian.co.uk/world/2012/mar/12/st-petersburg-bans-homosexual-propaganda>

Engelstein, Laura (1993) Combined Underdevelopment: Discipline and the Law in Imperial and Soviet Russia. – *American Historical Review* 98:2, 338–353.

Essig, Laurie (1999), *Queer in Russia: a story of sex,*

- self, and the other*. Durham: Duke University Press.
- Essig, Laurie (2014) "Bury Their Hearts": Some Thoughts on the Spectre of Homosexuality Haunting Russia. – *QED: A Journal in GLBTQ Worldmaking* 3, 39–58
- Fagen, Geraldine (2012), Russia: Pussy Riot, Blasphemy, and Freedom of Religion or Belief. – *International Journal of Civil Society Law* X:4, 3–8.
- Foucault, Michel (1978), *The History of Sexuality Vol 1: An Introduction*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel (1988), *Politics, Philosophy, Culture: Interviews and Other Writings, 1977–1984*. New York: Routledge.
- Foucault, Michel (1995), *Discipline and Punish*. New York: Routledge.
- Foucault, Michel (2003), *Society Must be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*. New York: Picador.
- Gessen, Masha (2014), *Gay Propaganda*. New York: OR Books.
- Healey, Dan (1993), The Russian revolution and the decriminalisation of homosexuality. – *Revolutionary Russia* 6:1, 26–54.
- Healey, Dan (2001), *Homosexual Desire in Revolutionary Russia: The Regulation of Sexual and Gender Dissent*. Chicago: University of Chicago Press.
- Healey, Dan (2010), Homosexual Existence and Existing Socialism: New Light on the Repression of Male Homosexuality in Stalin's Russia. – *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 8:3, 349–378.
- Ioffe, Julia (2011), What's Russian for Homosexual Propaganda? 17.11. <http://www.newyorker.com/online/blogs/newsdesk/2011/11/whats-russian-for-homosexual-propaganda.html>
- Kangas, Anni (2014), Governmentality, the Global and Russia. – *Journal of International Relations and Development*, doi: 10.1057/jird.2014.7
- Kon, Igor (1995), *Sexual Revolution in Russia: From the Age of the Czars to Today*. New York: Free Press.
- Kon, Igor (2005), *Faces and Masks of Same-Sex Love*. Moscow: Iris-Press.
- Kon, Igor (2009), Homophobia as a Litmus Test of Russian Democracy. – *Sociological Research* 48:2, 43–64.
- Kondakov, Alexander (2010), Heteronormativity of the Russian Legal Discourse: The Silencing, Lack, and Absence of Homosexual Subjects in Law and Policies. – *Oñati Journal of Socio-Legal Studies* 4:1, 4–23.
- Kondakov, Alexander (2011), Same-Sex Marriages inside the Closet: Deconstruction of Subjects of Gay and Lesbian Discourses in Russia. – *Oñati Socio-Legal Series* 1:1, 1–37.
- Kreml (2007), Transcript of Press Conference with the Russian and Foreign Media. – *President of Russia*, 01.2. http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/01/1309_type82915ty-pe82917_11760_0.shtml
- Marchenkov, Andrei (2009), LGBT-Community Does Not Exist in Russia. Almost. – *Russian LGBT Network*, 09.3. <http://piter.lgbtnet.ru/2009/03/09/pochti>
- Lenskyj, Helen Jefferson (2014), *Sexual Diversity and the Sochi 2014 Olympics: No More Rainbows*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- McGhee, Derek (2004), Beyond Toleration: Privacy, Citizenship and Sexual Minorities in England and Wales. – *British Journal of Sociology* 55:3, 357–375.
- McWhorter, Ladelle (2004), Sex, Race, and Biopower: A Foucauldian Genealogy. – *Hypatia* 19:3, 38–62.
- Plamper, Jan (2002), Foucault's Gulag. – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 3:2, 255–280.
- Ponomareva, Julia (2013), "Gay propaganda" ban stirs high emotion, 15.02. http://rbth.ru/society/2013/02/15/gay_propaganda_ban_stirs_high_emotion_22931.html
- Prozorov, Sergei (2014), Foucault and Soviet Biopolitics. – *History of the Human Sciences* 27:5, 6–25.
- Ria Novosti (2012), Sochi Court Denies Registration to Gay Group, 14.03. <http://en.rian.ru/society/20120314/172165282.html>
- Repo, Jemima (2011), *The Biopolitics of Gender*. Helsinki: Unigrafia.
- Spencer, Colin (1995), *Homosexuality: A History*. London: Fourth Estate Limited.
- The Economist (2013), Russia and America: The dread of the other, 16.2. <http://www.economist.com/news/europe/21571904-leading-role-played-anti-american-ism-todays-russia-dread-other>
- Treisman, Daniel (2011), *The Return: Russia's Journey from Gorbachev to Medvedev*. New York: Free Press.
- Wilkinson, Cai (2014), Putting "Traditional Values" Into Practice: The Rise and Contestation of Anti-Homopropaganda Laws in Russia. – *Journal of Human Rights* 13:3, 363–379.
- Yandex (2009), Nikolai Aleksandrovitš Aleksejev: organizator morkovskogo gei-parada / Nikolai Aleksejev: organizer of the Moscow gay parade, 24.5. http://news.yandex.ru/people/aleksejev_nikolaj.html